

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

CONFERINȚA INTERNAȚIONALĂ *ON THE OBJECTIVITY OF SCIENTIFIC KNOWLEDGE. MODELS AND THEORETICAL REPRESENTATIONS OF STRUCTURE AND PROGRESS IN SCIENCE. THOMAS KUHN'S LEGACY*

Institutul de Filosofie și Psihologie „Constantin Rădulescu-Motru”
al Academiei Române, București

29 septembrie – 3 octombrie 2022

ROMANIAN ACADEMY
INSTITUTE OF PHILOSOPHY AND PSYCHOLOGY "CONSTANTIN RĂDULESCU-MOTRU"

International Conference
ON THE OBJECTIVITY OF SCIENTIFIC KNOWLEDGE, MODELS AND THEORETICAL
REPRESENTATIONS OF STRUCTURE AND PROGRESS IN SCIENCE.
THOMAS KUHN'S LEGACY

29 Sept.-3 Oct. 2022, online*

Sandu Popescu
Mircea Flonta
Graham Priest
Paul Hoyningen-Huene
Timothy Williamson
David Rosenthal
Alejandro Cassini
Michael Potter
Ilie Părvu
Vasso Kindi
Bogdan Suceavă
Hernán Pringe

INVITED KEYNOTERS:
MICHAEL POTTER • SANDU POPESCU • GRAHAM PRIEST • PAUL HOYNINGEN-HUENE •
HERNÁN PRINGE • TIMOTHY WILLIAMSON • ALEJANDRO CASSINI • MIRCEA FLONTA •
ILIE PĂRVU • BOGDAN SUCEAVĂ • VASSO KINDI • DAVID ROSENTHAL

OTHER SPEAKERS:
DANA JALOBEANU • DAVID J. STUMP • BOGDAN POPOVENIUC • CONSTANTIN STOENESCU •
MARIUS-AUGUSTIN DRĂGHICI • LYDIA PATTON • MARIAN GEORGE PANAIT • CLAUDIU BACIU •
ANDREI MĂRĂȘOIU • SEBASTIAN HORVAT • IULIAN D. TOADER • HENRIETA ȘERBAN •
ADRIAN NIȚĂ • DRAGOȘ GRUSEA • LUIS MEZA-CHAVARRÍA

Congresul (modest intitulat „conferință”) internațional *On the Objectivity of Scientific Knowledge. Models and Theoretical Representations of Structure and Progress in Science. Thomas Kuhn's Legacy*, organizat (online) la București de Institutul de Filosofie și Psihologie „Constantin Rădulescu-Motru” al Academiei Române (Ilie Pârnu, Mircea Dumitru, Marius Augustin Drăghici), între 29 septembrie și 3 octombrie 2022, a constituit un eveniment de anvergură, cu precădere grație participării unor personalități care nu mai au nevoie de nicio prezentare, precum Graham Priest, Paul Hoyningen-Huene, Sandu Popescu, David Rosenthal, Michael Potter, Timothy Williamson, și a unor specialiști recunoscuți în domeniu, precum Vasso Kindi, Alejandro Cassini, Ilie Pârnu, Hernán Pringe, Mircea Flonta, David J. Stump, Lydia Patton, Bogdan Suceavă, Iulian D. Toader etc. Evenimentul în sine ar merita o dezbatere extinsă, dar, din motive de spațiu, ne vom limita aici la o foarte succintă aducere în atenția cititorilor a unor aspecte semnificative din câteva dintre conferințele susținute în cadrul congresului.

ROMANIAN ACADEMY INSTITUTE OF PHILOSOPHY AND PSYCHOLOGY "CONSTANTIN RĂDULESCU-MOTRU"							
INTERNATIONAL CONFERENCE 29 Sept.–3 Oct. 2022							
On the Objectivity of Scientific Knowledge. Models and Theoretical Representations of Structure and Progress in Science. Thomas Kuhn's Legacy							
– PROGRAMME –							
Hours			Thursday, 29 September	Friday, 30 September	Saturday, 1 October	Sunday, 2 October	Monday, 3 October
Central European Time Zone	Eastern European Time Zone	New York Time Zone					
09.00–09.55	10.00–10.55	03.00–03.55					
10.00–10.55	11.00–11.55	04.00–04.55	MICHAEL POTTER (University of Cambridge) <i>Incommensurability and Truth</i>	PAUL HOYNINGEN-HUENE (University of Hanover) <i>On „Kuhn's World Change Through Revolutions”</i>	TIMOTHY WILLIAMSON (University of Oxford) <i>Heuristics and Paradoxes</i>	MIRCEA FLONTA (Romanian Academy) <i>On the Concept of Normal Science*</i>	VASSO KINDI (University of Athens) <i>Kuhn and the History of Science</i>
11.00–11.55	12.00–12.55	05.00–05.55					
12.00–12.55	13.00–13.55	06.00–06.55	DANA JALOBEANU (Faculty of Philosophy, University of Bucharest) <i>Reflections on Paradigm-Shifts: Vitalism, Mechanism and Experimental Philosophy</i>	CONSTANTIN STOENESCU (Faculty of Philosophy, University of Bucharest) <i>Taxonomic Objectivity</i>	CLAUDIU BACIU (Institute of Philosophy and Psychology of the Romanian Academy) <i>Hegel and Kuhn on Changes of Worldview</i>	ILIE PĂRNU (Romanian Academy) <i>Thomas Kuhn and the New Philosophy of Science*</i>	DRAGOS GRUSEA (University of Arts, Bucharest) <i>Kant's History of Pure Reason and Kuhn's Paradigm</i>
13.00–13.55	14.00–14.55	07.00–07.55	SANDU POPESCU (University of Bucharest) <i>Quantum Mechanics and Physical Laws in a Non-deterministic World</i>	MARIUS-AUGUSTIN DRĂGHICI (Institute of Philosophy and Psychology of the Romanian Academy) <i>On Blaga's Program in Philosophy of Science, Towards Kuhn and Beyond</i>	ANDREI MĂRĂȘOIU (Faculty of Philosophy, University of Bucharest) <i>What Gets to Count as Conceptual Problem-solving?</i>		LUIS MEZA-CHAVARRIA (University of Costa Rica) <i>The Problem of Values in Theory Choice: Evaluating the Kuhnian Perspective</i>
14.00–14.55	15.00–15.55	08.00–08.55					
15.00–16.00	16.00–17.00	09.00–10.00	BREAK		BREAK		
16.00–16.55	17.00–17.55	10.00–10.55	GRAHAM PRIEST (Graduate Center, City University of New York) <i>You Say You Want a Revolution, Well... You Know... We All Want to Change the World</i>	HERNÁN PRINGE (Diego Portales University) <i>Kant and Bohr on Quantum Objectivity</i>	ALEJANDRO CASSINI (University of Buenos Aires) <i>Interpreting Quantum Theories: What an "Interpretation of Quantum Mechanics" Should (and Should Not) Be</i>	BOGDAN SUCEAVĂ (Cluj State University-Faculty) <i>Representations of the Idea of Space and the Concept of Curvature: From Nicole Oresme (1320–1382) to Contemporary Interpretations</i>	
17.00–17.55	18.00–18.55	11.00–11.55					
18.00–18.55	19.00–19.55	12.00–12.55	DAVID J. STUMP (University of San Francisco) <i>Kuhn, the Relative A Priori, and Objectivity</i>	LYDIA PATTON (Vassar College) <i>Does Kuhn Allow Cross-Paradigm Evidence?</i>	SEBASTIAN HORVAT (Faculty of Physics, University of Vienna) IULIAN D. TOADER (Institute Vienna Circle, University of Vienna) <i>On Williamson on Quantum Logic and Classical Mathematics</i>	ADRIAN NIȚĂ (Institute of Philosophy and Psychology of the Romanian Academy) <i>How Can Someone Be Aristotelian and Newtonian? Some Considerations on Paradigm</i>	DAVID ROSENTHAL (Graduate Center, City University of New York) <i>Consciousness, Science, and Common Sense</i>
19.00–19.55	20.00–20.55	13.00–13.55	MARIAN GEORGE PANAIT (Institute of Philosophy and Psychology of the Romanian Academy) <i>Kuhn on Truth in the Age of Post-truth</i>	BOGDAN POPOVENIUC (University of Suceava) <i>Science as Justice</i>	HENRIETA ȘERBAN (Institute of Philosophy and Psychology of the Romanian Academy) <i>On Paradigms and Tacit Knowledge (Thomas Kuhn vs Michael Polanyi)</i>		

Conform operei celebre a lui Thomas Kuhn, atunci când are loc o revoluție științifică, lumea se schimbă. O lectură mai atentă a textului sugerează că lumea în sine nu se schimbă: se schimbă doar modul în care o conceptualizăm. Dar textul pare să sugereze, de asemenea, că nu avem acces la lume decât prin intermediul conceptelor. Rezultă că nu avem nicio modalitate de a vorbi despre lumea însăși, deci nu există nicio modalitate de a face o astfel de afirmație. Aceasta este o problemă familiară mai multor tipuri de perspective (filosofice), inclusiv kantianismului și budismului Mahayana, și pare să angajeze o astfel de viziune în contradicție la limita exprimabilității – susține filosoful **Graham Priest** în conferința sa intitulată (cu detașare zen și umor britanic) „You say You want a Revolution. Well... You know... We all want to change the World” care a deschis sesiunea de după-amiază a primei zile de congres.

În lucrarea sa *Structura revoluțiilor științifice*, Thomas Kuhn vorbește în mod constant despre „schimbarea lumii” prin revoluții (ceea ce poate provoca mirare la o primă vedere) și nu vorbește, în schimb, decât rareori despre „schimbarea viziunii asupra lumii” prin revoluții. În plus, Kuhn pare să estompeze însăși distincția dintre „schimbarea lumii” și „schimbarea viziunii asupra lumii”, ceea ce complică suplimentar înțelegerea și conduce la dezbateri continue. **Paul Hoyningen-Huene**, în conferința sa intitulată „On Kuhn’s World Change through Revolutions”, care deschide cea de-a doua zi a congresului, încearcă să rezolve aceste aparente probleme („puzzles”, după cum le numește el, trimițând ironic și la sintagma kuhniană) prin apelul la structura subiacentă reprezentată de angajamentul de profunzime al lui Kuhn față de o istoriografie strict non-prezenteistă, care asigură plauzibilitatea asumpțiilor sale tari. Mai mult decât atât, se arată și că/cum Th. Kuhn ar fi putut evita discursul despre schimbarea lumii fără a-și sacrifica angajamentul față de istoriografia non-prezenteistă.

În ultimele sale lucrări, după propria sa „cotitură lingvistică”, Thomas Kuhn abandonează conceptul de paradigmă, propune o viziune bazată pe concepte taxonomice și introduce alte două concepte, precum rețeaua conceptuală și lexiconul. Ținta vizată de comunicarea „Taxonomic Objectivity”, susținută de profesorul **Constantin Stoescu** (Universitatea din București), este de a analiza impactul acestor noi concepte asupra modelului kuhnian de teorie științifică și de a explora relația lor cu conceptul de paradigmă și cu ideea de incomensurabilitate, argumentând că Th. Kuhn a încercat să scape de consecințele extrem de relativiste ale primei versiuni a teoriei sale și că era pregătit pentru o abordare realistă, cel puțin în cazul științelor care utilizează instrumente pentru a face distincția între așa-numitele „tipuri naturale”. În consecință, Kuhn propune un nou principiu euristic ca ghid pentru cercetările sale: „Lumea nu este inventată sau construită”. Scopul prelegerii constă în investigarea acestei schimbări propuse de Kuhn, care are consecințe filosofice importante, chiar și în ceea ce privește interpretarea tradițională referitoare la înțelegerea lumii fenomenale dintr-o perspectivă kantiană. Astfel, conferențiarul consideră că se poate argumenta în favoarea existenței, la Kuhn, a unei anumite tentații de a asuma unele ipoteze realiste, precum cea legată de presupusele tipuri naturale, care ar explica posibilitatea unei taxonomii lexicale care nu este doar o construcție, ci reflectă asemănări și diferențe identificabile la nivelul realității ca atare, având deci un statut epistemic mai puternic decât cel al cunoașterii unei lumi pur fenomenale.

În conferința sa „On Blaga’s Program in Philosophy of Science. Towards Kuhn and beyond”, **Marius Augustin Drăghici** (Institutul de Filosofie și Psihologie „C. Rădulescu-Motru”, Academia Română) încearcă, pe de o parte, să adune elementele unei reconstrucții a concepției lui Blaga despre posibilitatea, structura și dinamica științei înțeleasă ca o anticipare extraordinară a curentului istorist din epistemologia contemporană inaugurat de Thomas Kuhn; pe de altă parte, din perspectiva metodologică asupra științei (mai ales din *Experimentul și spiritul matematic*), să propună noi valențe de lectură și de analiză conceptului de „matrice stilistică”, unde „suprametoda” va juca un rol central. Prin această interpretare sunt aduse la lumină noi dimensiuni ale reflecțiilor lui Blaga asupra științei decât cele care trimit strict la prefigurarea curentului istorist din filosofia științei inaugurat de Thomas Kuhn. În acest sens se arată cum programul din filosofia științei al lui Blaga include și depășește nucleul ideatic din unele lucrări ale sale, considerate în acest sens ca precursori ai *Structurii revoluțiilor științifice* (1962), printr-o paralelă cu perspectiva lui Kuhn din răspunsurile la critica sa, perspectivă care propune și o depășire a așa-zisului relativism al primei ediții a lucrării prin reconfigurarea poziției sale mai ales în legătură cu conceptul de *paradigmă*. Finalul acestei analize

argumentează în favoarea unei apropieri de profunzime a pozițiilor epistemologice ale celor doi (Kuhn și Blaga); în plus, încearcă integrarea rezultatului acestui tip de interpretare în ansamblul sistemului filosofic sau metafizic al lui Blaga: 1) prin investigarea raporturilor dintre cunoașterea filosofică (metafizică), „metafizica cunoașterii” și cunoașterea științifică, precum și prin precizarea tipurilor de cunoaștere (I și II) în relație cu filonul metafizic, pe de o parte, și cu cel epistemologic, pe de alta, *degajând* totodată limbajul metaforic implicat și încercând articularea celor două perspective bliagene asupra cunoașterii (metafizică și epistemologică); 2) prin reevaluarea elementelor-structuri cu care operează filosoful român (*reconstrucția propriu-zisă*) în determinarea concepției sale despre natura și progresul cunoașterii științifice („moduri de raționalizare”, „matrice stilistică”, „câmp stilistic”, „categorii *stilistic-abisale*”, „categorii de tip kantian”, „suprametodă”). Conceptul de „mister” la Blaga este simultan un termen metafizic, dar al unei *metafizici* a cunoașterii, și un concept epistemologic, „miezul” *teoriei cunoașterii* bliagene ca atare. Dar această metafizică nu este principiul din care sunt deduse „rezultatele” obținute epistemologic din analiza științei, căci perspectiva metafizică „se deschide” abia „în urma unor îndelungate reflecții asupra acestor «rezultate»”. Dacă luăm ca maximă fundamentală a metafizicii cunoașterii lui Blaga faptul că este posibilă „cunoașterea în general”, dar nu și „în absolut” (în traducere metafizică: „misterul nu poate fi niciodată convertit în nonmister”), iar la nivelul cunoașterii științifice propriu-zise, aceasta vorbește despre o cunoaștere *indirectă* a naturii, limitată întrucât este ghidată și structurată de „matricea stilistică” sub supravegherea unei suprametode, căroa le corespund, în calitate de condiții de posibilitate, „modurile de raționalizare”, vedem cum această teoremă este consonantă cu ideea de „mister”, concept al filosofiei lui Blaga. De reținut este faptul că aceste rezultate epistemologice nu sunt obținute deductiv din dezvoltarea „misterului” ca principiu filosofic-gnoseologic, ci separat și *independent* de noua concepție metafizică; invers, considerațiile metafizice nu au fost deduse din analiza cunoașterii de tip II (luciferică), căci erau cumva *deja* „implicate” aici. Și mai important este faptul că ambele perspective, metafizică și epistemologică, ajung la *același rezultat*, fiind două construcții teoretice diferite. În interpretarea propusă, de fapt, avem a face cu două perspective care îmbrățișează aceeași teoremă de inspirație kantiană, iar afirmațiile lui Blaga nu sunt puține în acest sens: noi putem cunoaște obiectiv atât cât ne permit cadrele noastre cognitive omenești, fără a pretinde că o putem face în mod absolut. Distingerea perspectivelor prin care se ajunge la „același rezultat” joacă rolul unei strategii argumentative subiacente, unde lipsa caracterului deductiv între cele două demersuri are rolul de a „întări” validitatea „rezultatului”. În acest sens, legat de failibilism, deși imaginea lumii oferită de știință în diferite epoci istorice se schimbă prin succesiunea teoriilor dominante, în general, acestea sporesc constant cunoașterea, făcând predicții din ce în ce mai precise și mai sofisticate ale fenomenelor și oferind cunoștințe din ce în ce mai sigure, mai fiabile. De asemenea, într-o măsură variabilă, aceste teorii sunt determinabile „extraștiințific” în anumite momente ale constituirii lor, în funcție de gradul de maturitate (Kuhn) asigurat de nivelul și mai ales de modul de matematizare a acestora, precum și de cele ale experimentelor științifice (Blaga și Kuhn). Totuși, această cunoaștere nu va putea deveni absolută sau să-și epuizeze obiectul (la Blaga acest lucru este evident; după a doua ediție a *Structurii...*, Kuhn a mai afirmat, aproape paradoxal, că cine crede că prin știință putem cunoaște „ce există cu adevărat” sau „ce este realitatea ca atare” face ontologie, nu știință). După eticheta de „modest” aplicată de Diéguez realismului lui Kitcher, conferențiarul consideră că perspectivele lui Blaga și Kuhn țin de ceea ce el numește un „relativism modest”, subliniind prin aceasta caracterul „slăbit” al relativismului lor datorită prezenței detectabile a unui filon realist în concepțiile lor. Astfel, dacă „realiștii critici” au ajuns în cele din urmă să accepte pluralitatea conceptuală (în special Kitcher), Blaga și Kuhn, dimpotrivă, au pornit de la modelul istoric așa-zis „relativist” și au sfârșit prin a recunoaște un filon realist (obiectivitatea și independența lumii exterioare și posibilitatea de a o cunoaște, dar într-un mod failibilist). Așa trebuie înțeleasă „compatibilizarea” pe care Diéguez a încercat-o la Kitcher între „principiul corespondenței” și „pluralismul conceptual”: primul asigură fundamentul realist al concepției sale și direcția din care aceasta este „relativizată”, orientată spre un pluralism conceptual. Asemănarea epistemologiei lui Blaga cu cea târzie a lui Kitcher poate fi stabilită din două direcții (aparent) opuse în aceste două puncte: posibilitatea unei corespondențe (din ce în ce mai bune) între cunoaștere și lume (Kitcher) sau a unei cunoașteri „pozitiv-adequate” a

„lumii de afară” (Blaga), dar cu anumite limite determinate de acceptarea failibilistă a unui pluralism conceptual, fie el și reductabil, respectiv de schimbarea cadrelor conceptuale ale matricei stilistice (în cazul cunoașterii individuate la Blaga).

În conferința care deschide cea de-a doua sesiune a zilei de 30 septembrie, „Kant and Bohr on Quantum Objectivity”, **Hernán Pringe** (CONICET-UBA, Argentina; Universidad „Diego Portales”, Chile) propune o explicație a obiectivității cuantice pe linia kantiană și bohriană, distingând-o de obiectivitatea clasică atât în ceea ce privește validitatea obiectivă, cât și realitatea obiectivă a conceptului de obiect. În timp ce conceptele clasice permit constituirea datelor empirice ca rezultate experimentale obiective, conceptul de obiect cuantic joacă mai degrabă un rol regulator care garantează unitatea sistematică a fenomenelor complementare descrise în mod clasic. Pe baza acestei distincții este întreprinsă analiza posibilității de a dota teoria cuantică cu principii metafizice în sens kantian. Kant pune radical sub semnul întrebării modul în care ar trebui să concepem relația dintre cunoaștere și obiectul său, susținând necesitatea unei așa-numite răsturnări copernicane (obiectul trebuie să se conformeze cunoașterii noastre, în măsura în care condițiile care determină caracterul obiectiv al cunoașterii sunt mai degrabă condiții imanente cunoașterii înseși). Din punct de vedere transcendent, aceste condiții pot fi stabilite a priori și sunt de două tipuri diferite: pe de o parte, există condiții ale obiectivității cunoașterii, iar pe de altă parte, există cele ale unității sale sistematice. Kant distinge în consecință între principiile constitutive și principiile regulative ale experienței: principiile constitutive exprimă condițiile necesare și suficiente pe care trebuie să le îndeplinească orice entitate pentru a fi un obiect al experienței posibile, adică exprimă în ce constă obiectivitatea obiectelor empirice; principiile transcendentale cu caracter regulativ nu fac posibilă obiectivitatea, ci unitatea sistematică a experienței, adică stabilesc mai degrabă modul în care trebuie să gândim obiectele empirice pentru a obține o cunoaștere sistematică a acestora. Scopul lui Pringe este de a arăta că aceste două tipuri de condiții transcendentale articulează interpretarea lui Bohr a teoriei cuantice (condițiile de obiectivitate stau la baza caracterului clasic al descrierii fenomenelor cuantice, în timp ce condițiile de unitate sistematică a acestor fenomene stau la baza obiectivității cuantice) și, pornind de aici, de a încerca să doteze teoria cuantică cu principii metafizice în sens kantian; iar pentru aceasta investighează modalitățile în care pot fi obținute astfel de principii prin aplicarea la cazul cuantic a principiilor generale ale metafizicii naturii stabilite de Kant. Obiectele subsumate principiilor metafizicii cuantice sunt astfel constituite încât îndeplinesc o anumită sarcină transcendentă: aceea de a realiza unitatea sistematică între fenomenele contextuale. Principiile metafizice ale teoriei cuantice identifică acele proprietăți matematice prin intermediul cărora conceptele obiectelor cuantice își îndeplinesc rolul specific în experiența fizică. În acest fel, principiile metafizice fac ca conceptul de obiect cuantic (ca simplu obiect matematic) să fie disponibil a priori pentru aplicarea sa ulterioară în experiență, în măsura în care indică acele caracteristici matematice pe care unitatea sistematică a experienței contextuale le cere conceptului de obiect care trebuie să realizeze o astfel de unitate. O fundamentare metafizică a teoriei cuantice în sens kantian ar explica aplicabilitatea formalismului matematic al teoriei la natură, evitând atât justificările empirice insuficiente, cât și postulatele dogmatice nesustenabile. Principiile metafizice ale teoriei cuantice sunt o parte a metafizicii naturii, în care principiile regulative ale experienței își găsesc o aplicație specială. O caracteristică principală a metafizicii cuantice ca metafizică specială este că are ca fundament un fapt empiric, și anume contextualitatea fenomenelor cuantice. Din acest motiv, și în conformitate cu principiile regulative ale metafizicii generale a naturii, principiile speciale sunt stabilite a priori. Ca în cazul oricărei judecăți sintetice a priori, stabilirea principiilor metafizicii cuantice implică două probleme: pe de o parte, trebuie explicat temeiul conexiunii a priori a reprezentărilor din cadrul judecății (această conexiune nu se poate baza pe experiență, deoarece este a priori, nu poate fi explicată nici printr-o simplă analiză a conceptelor, deoarece este sintetică), pe de altă parte, trebuie explicată validitatea obiectivă a judecății, deoarece judecata pretinde a fi o cunoaștere și nu doar o simplă juxtapunere de reprezentări fără referință. Posibilitatea unității sistematice a experienței contextuale ne oferă cheia pentru rezolvarea ambelor probleme: în primul rând, conexiunea gândită în orice principiu metafizic al teoriei cuantice nu se bazează pe experiență, nici nu este necesară din punctul de vedere al logicii formale, ci, mai degrabă, o astfel de conexiune este cerută de simpla posibilitate a unității sistematice

a experienței contextuale; în al doilea rând, tocmai pe acest tip special de necesitate se bazează obiectivitatea obiectelor cuantice (un obiect cuantic este doar ceva în conceptul căruia se unifică sistematic o multitudine de fenomene contextuale descrise în mod clasic). Principiile metafizice ale teoriei cuantice conțin determinările a priori ale obiectivității acelor obiecte regulative care trebuie presupuse pentru posibilitatea unității sistematice a experienței contextuale. Astfel de principii sunt, prin urmare, principiile constitutive ale obiectelor regulative metacontextuale și, în acest sens, sunt valide în mod obiectiv.

Schimbările de paradigmă ale lui Thomas Kuhn au ca rezultat o ruptură radicală în modul în care sunt evaluate dovezile. Acest lucru este esențial pentru argumentul lui Kuhn împotriva imaginilor cumulative ale științei, conform cărora oamenii de știință acumulează dovezi în timp, care pot fi cântărite independent de cadrul folosit pentru a le interpreta. Ca urmare, ne-am putea imagina că Thomas Kuhn nu permite ca dovezile să fie valabile între paradigme. Cu toate acestea, există o problemă: rezultatele experimentale care constituie o „anomalie” pentru o paradigmă trebuie să conteze, de asemenea, ca dovezi pentru următoarea paradigmă, chiar și conform explicației lui Kuhn. Astfel, Kuhn trebuie să permită într-un anumit sens dovezile trans-paradigmă. Comunicarea **Lydiei Patton** (Virginia Tech), „Does Kuhn Allow Cross-Paradigm Evidence?”, își propune să elaboreze o interpretare în cadrul căreia poziția lui Kuhn în această privință să își dezvăluie sensurile și autoconsistența. Din perspectiva conferințarei, nu numai că teza lui Kuhn conform căreia paradigmele succesive sunt incomensurabile *nu* implică în mod necesar negarea faptului că aceleași dovezi pot fi folosite în cadrul unor paradigme succesive; ba mai mult, Kuhn ar fi trebuit să se angajeze să susțină și afirmația că aceleași dovezi pot fi folosite în cadrul diferitelor paradigme, căci altfel explicația sa despre anomalii nu ar mai avea sens. Înțelegerea punctului de vedere paradoxal al lui Kuhn cu privire la anomaliile luminează una dintre cele mai perplexe opinii ale sale, și anume că anomaliile experimentale nu necesită în mod rațional revoluții în știință. Când Kuhn a fost provocat cu privire la „iraționalitatea schimbărilor de paradigmă”, a răspuns că revoluțiile sunt raționale, doar că nu necesită sau nu implică în mod rațional revoluții în știință. Abordarea problemei anomaliilor ne ajută să înțelegem ce a vrut să spună: paradigma existentă este proporțională cu noile dovezi, deoarece, la urma urmei, oamenii de știință au măsurat acele noi dovezi în cadrul paradigmei existente; dar însuși procesul de realizare a noilor măsurători ne oferă noi informații despre limitele paradigmei existente, care nu se conectează la lume în mod adecvat, sau face ecranarea datelor relevante, sau nu permite efectuarea unor calcule sau raționamente mai ample, care mai nou par cruciale etc. Așadar, din perspectiva paradigmei existente, este rațional să căutăm un alt mod de abordare a aceluiași fenomen și chiar de abordare a aceluiași proces experimental; mai mult, procesul de măsurare a unei anomalii oferă oamenilor de știință informații despre modul în care ar putea fi construită noua paradigmă. Deși explicația lui Kuhn despre anomalie nu salvează imaginea cumulativă a științei, ea pune în evidență modul în care Kuhn consideră că practica investigației științifice este conectată rațional în timp.

Alejandro Cassini (Universidad de Buenos Aires) arată, în conferința sa „Interpreting Quantum Theories: What an interpretation of ‘Quantum Mechanics’ should (and should not) be?”, care a deschis secțiunea de după-amiază a zilei de 1 octombrie, că în prezent nu dispunem încă de un criteriu clar de identificare a teoriilor mecanicii cuantice din multitudinea de interpretări existente și că, de obicei, oamenii de știință nu fac distincția între diferitele interpretări ale teoriei cuantice standard și teoriile alternative sau rivale ale acesteia, în pofida dovezilor în favoarea unor teorii cuantice diferite, chiar neechivalente din punct de vedere empiric. În conferința sa, Cassini propune câteva criterii pentru a distinge între formulările, interpretările și alternativele la o anumită teorie cuantică și arată că dispunem doar de câteva criterii parțiale pentru a identifica teoriile cuantice și a le distinge de interpretări: conform acestor criterii, toate interpretările unei anumite teorii cuantice trebuie să fie echivalente empiric cu aceasta, în caz contrar fiind teorii rivale; și nu trebuie să fie echivalente logic cu aceasta, în caz contrar fiind formulări diferite ale acelei teorii. Mulți filosofi au considerat că structura suplimentară adăugată interpretării unei teorii cuantice constituie o veritabilă ontologie pentru acea teorie și, în consecință, fiecare interpretare ar trebui să spună despre ce este vorba în teorie și cum este lumea în conformitate cu teoria în cauză – ceea ce trădează o viziune mai degrabă naivă sau naiv realistă asupra ontologiei. De fapt, nu există o ontologie unică a unei teorii

fizice, deoarece, pe de o parte, formalismul matematic este neutru din punct de vedere ontologic, iar pe de alta, orice teorie cuantică interpretată minimalist este compatibilă cu diferite ontologii. Prin urmare, putem specifica o ontologie pentru o teorie cuantică, dar aceasta nu poate fi mai mult decât o ontologie intenționată, în măsura în care nu avem niciun criteriu decisiv pentru a alege o anumită ontologie sau alta. Dacă interpretarea unei teorii cuantice constă în atribuirea unei ontologii acelei teorii, conflictul de interpretări este nu numai inevitabil, ci și de netranșat – ceea ce conduce spre concluzia că interpretarea unei teorii cuantice nu poate consta în furnizarea unei ontologii unice pentru teoria respectivă, aceeași teorie fiind compatibilă cu mai multe ontologii diferite.

Conferința „Conceptul de *știință normală*”, susținută de academicianul **Mircea Flonta**, în deschiderea sesiunii de dimineață a zilei de 2 octombrie, a vizat câteva obiective fundamentale, precum: a) trasarea conturilor conceptului de *știință normală* pentru a evidenția că acesta oferă o imagine a cercetării științifice diferită de cea care a inspirat filosofia științei la mijlocul secolului XX; b) punerea în lumină a faptului că acest concept constituie conceptul central al teoriei științei formulate de Kuhn, insistându-se și asupra modificărilor pe care le provoacă în percepția publică, populară a cercetării științifice; c) argumentarea tezei că cele afirmate de Kuhn despre teme precum *criză*, *cercetare extraordinară*, *revoluție științifică* sau *progres al cunoașterii* vor putea fi adecvat înțelese numai prin raportare la conceptul său de *știință normală*; d) evidențierea clarificărilor pe care o bună înțelegere a acestui concept le aduce în ceea ce privește unele critici de mare circulație formulate la adresa teoriei științei expuse în *Structura revoluțiilor științifice*. În ceea ce privește repunerea în discuție a conceptului de *știință normală*, Mircea Flonta arată că un astfel de demers trimite la un alt concept, încă mai important, acela al *științei mature*, singura formă de știință cu care pot fi corelate teoriile științifice acceptate. Însă toate aceste concepte trimit la rândul lor nu la „cercetarea științifică în genere”, așa cum consideră în mod surprinzător mulți filosofi ai științei, unii dintre ei chiar contemporani cu noi, ci la anumite perioade îndelungate din istoria unei științe, în care domină una sau alta dintre teoriile științifice fundamentale. O consecință imediată, care urmează și unor clarificări ale lui Kuhn însuși, este că generalizările operate în lucrarea *Structura revoluțiilor științifice* și în alte lucrări care i-au urmat priveau un domeniu mult mai limitat decât cel pe care îl au în vedere de regulă filosofii științei. O altă consecință importantă relevată de M. Flonta a fost că nu se mai justifică încercarea de a găsi un criteriu general și formal de delimitare a cunoașterii științifice, atâta vreme deci cât cunoașterea științifică există doar acolo unde există cercetare normală. Într-adevăr, ne arată M. Flonta, tot ceea ce se afirmă în *Structura...* despre anomalii, crize, cercetare extraordinară, revoluție științifică sau progres în cunoașterea științifică va putea fi bine înțeles doar prin raportare la caracterizarea care a fost dată științei sau cercetării normale. Corelarea științei normale cu stadiul maturității unei științe este scoasă în evidență de Flonta într-un fel care ajunge să distingă în mod clar știința de proto-știință, de explicații speculative ale fenomenelor naturii, ca și de pseudoștiință. Evident, țelul scientist în forma preocupării pentru formularea unui criteriu general și absolut de delimitare a cunoașterii științifice nu poate fi justificat; căci expresiile derivate din concepte precum știință normală sau știință matură desemnează cercetarea științifică în cea mai bună înfățișare a ei, adică cercetarea științifică prin excelență. M. Flonta a mai susținut că, de îndată ce un domeniu al cercetării atinge stadiul a ceea ce Kuhn desemna prin știință matură, discuțiile asupra fundamentelor încetează, iar la baza acestui *status quo* se află un consens ferm, atât în ceea ce privește identificarea problemelor importante ale cercetării, cât și în ceea ce privește evaluarea soluțiilor date acestor probleme. În acest sens mă opresc în final la una dintre exemplificările nu numai actuale, ci și foarte bine scoase la lumină de M. Flonta: de la considerarea „teoriei corzilor”, mai degrabă la începuturile ei, ca o perioadă de știință normală (prin claritatea obiectivelor și indexarea problemelor, a diferitelor strategii metodologice și experimentale proiectate etc.) se ajunge la contestarea pretențiilor ei inițiale sau chiar a validității ei – mai ales criticii o caracterizează drept o ipoteză fundamentală care nu a fost confirmată. Mai clar, Flonta vorbește despre contestatarii care „reproșează susținătorilor teoriei că îi supraestimează realizările”, căci „frumusețea structurală a teoriei nu poate să compenseze lipsa unor confirmări empirice și, cu atât mai mult, lipsa perspectivei unor confirmări experimentale”. Pe de altă parte, „în opoziție cu criticii, susținătorii teoriei își mențin încrederea și entuziasmul pentru proiect”. Într-adevăr, „acolo unde cei dintâi văd profilându-se un

eșec al proiectului, cei din urmă apreciază că există doar probleme ce urmează să fie soluționate. Ei nu se îndoiesc că aceste probleme vor putea fi, în cele din urmă, rezolvate cu succes. Altfel spus, în termenii lui Kuhn, acolo unde criticii văd profilându-se criza, susținătorii proiectului apreciază că este vorba de găsirea soluției pentru anumite probleme, soluție care va putea fi găsită printr-o investiție considerabilă de talent și creativitate. Cu alte cuvinte, aceștia apreciază că este vorba despre probleme ale cercetării normale”.

În conferința sa „Thomas Kuhn and the New Philosophy of Science”, academicianul **Ilie Pârvu** propune o perspectivă diferită de majoritatea abordărilor contemporane asupra ideilor lui Th. Kuhn cu privire la modul în care ar trebui înțeleasă știința și schimbarea din știință. Accentul se pune aici nu atât pe conținutul ideatic sau pe „ceea ce a spus Kuhn”, sau pe modul în care punctul său de vedere poate fi criticat/interpretat; ci, mai degrabă, pe posibilitatea unei reconstrucții teoretice a poziției sale în filosofia științei în termenii „noii filosofii a științei”. În ceea ce privește relația lui Kuhn cu „noua filosofie a științei”, Ilie Pârvu stabilește dintru început că prin această sintagmă înțelege filosofia actuală a științei contemporane reale caracterizate în termeni de știință matură, solidă din punct de vedere teoretic și matematic, cu o bază experimentală solidă (în pofida apariției unei noi concepții a științei contemporane conform căreia nu este absolut necesar recursul la demonstrarea experimentală a construcțiilor teoretice pentru ca știința să-și justifice ipotezele) – viziune generată de încercările de „verificare” a teoriei corzilor. De asemenea, subliniază necesitatea investigării modului în care concepția filosofică a lui Kuhn este proiectată în noua filosofie a științei, adică a modului în care cerințele prezente în opera lui Kuhn sunt preluate la nivelul construcției teoretice a științei (tema prin excelență a noii filosofii a științei); în special, sunt luate ca exemple concrete temele kuhniene care necesită o extrapolare filosofică în noua filosofie a științei. Punctul de plecare al unei astfel de analize vizează nivelurile la care filosofia științei a lui Kuhn poate fi proiectată teoretic în arhitectura științei (= construcție teoretică + cercetare fundamentală). În linii mari, această proiecție poate fi făcută la următoarele niveluri: 1) nivelul teoriei ca unitate elementară a științei; 2) nivelul programului teoretic în știință (conceptul lui Einstein); 3) nivelul arhitecturii teoretice a științei, construcția teoretică a unei discipline științifice în ansamblul ei, bazată pe un program teoretic fundamental; acesta este nivelul arhitecturii științei (= program fundamental + cercetări fundamentale efectuate în cadrul nucleului teoretic al programului), ultimul nivel al construcției teoretice a științei. La acest ultim nivel se discută însăși raționalitatea științei și se dezvăluie condițiile de posibilitate ale construcției teoretice; cu alte cuvinte, aici se are în vedere o proiecție transcendentă la știința teoretică. Aceste niveluri teoretice de proiecție se întâlnesc cu perspectivele lui R. Carnap, Sneed + Stegmüller și M. Friedman. Prin această proiecție potențială multifacetată, ideile lui Kuhn sunt încorporate în cadrul teoretic al filosofiei științei, suferind o reconfigurare teoretică; astfel, ele încetează să mai fie doar considerații istorico-metodologice asupra științei, găsindu-și în schimb un loc semnificativ în cadrul filosofiei emergente a științei. Această contextualizare teoretică a concepției lui Thomas Kuhn, prin încorporarea ei în cadrul teoretic al științei mature, ridică examinarea operei sale la un nivel superior, tratând-o nu doar ca pe un simplu efort istoriografic însoțit de reflecții epistemologice, ci ca pe o contribuție majoră la filosofia științei.

În discursul intitulat „Kuhn and the History of Science”, care deschide sesiunea de dimineață a ultimei zile a congresului, **Vasso Kindi** (National and Kapodistrian University of Athens) abordează în primul rând anumite tensiuni aparente privind moștenirea kuhniană din istoria științei: deși Kuhn a fost istoric înainte de a deveni filosof al științei (a făcut și publicat lucrări istorice, a avut doar studenți absolvenți de istorie, a impregnat filosofia științei cu considerații istorice etc.), influența sa larg recunoscută asupra istoriei științei a venit mai ales prin intermediul operei sale filosofice, care este, totuși, neluată în serios de istoricii științei pe motiv de afirmații generaliste și generalizatoare învechite, pe când propria lor atenție se concentrează din ce în ce mai mult asupra localului și particularului. În al doilea rând, V. Kindi discută modul în care Kuhn a folosit istoria (faptele trecutului) în filosofia sa istorică a științei într-o lectură a modelului său de știință dinspre obiectul de comparație wittgensteinian. Nu în ultimul rând, susține argumentat că activitatea filosofică a lui Thomas Kuhn a avut un impact real asupra evoluției istoriografiei științei și a disciplinei corespunzătoare.

Teza prezentării lui **Dragoș Grusea** (Universitatea Națională de Arte, București), intitulată „Kant’s History of Pure Reason and Kuhn’s Paradigms”, este că diferitele etape istorice ale istoriei rațiunii pure pot fi interpretate ca paradigme kuhnieni. Kant pare să susțină că pentru a percepe materia este nevoie nu doar de forme de intuiție și de categorii, ci și de Idei ale rațiunii. Ideea este cea care proiectează o unitate sistematică pe baza căreia se pot folosi categoriile înțelegerii. Mai precis, Kant consideră că orice cercetare științifică presupune o viziune rațională asupra materiei, care se cristalizează într-o Idee. Un exemplu al acestei înțelegeri a Ideii poate fi găsit în *MANW*, unde Kant tratează viziunea mecanică și cea dinamică asupra materiei ca pe două Idei ireductibile care determină știința. În termeni kuhnieni, înțelegerea este responsabilă pentru știința normală, în timp ce rațiunea proiectează paradigme. Interpretarea în termeni kuhnieni a procesului prin care rațiunea introduce această unitate pentru a organiza înțelegerea (așa-numitul schematism al rațiunii pure) poate arunca o nouă lumină asupra relației dintre știința normală și paradigmă.

În comunicarea „The problem of values in theory choice: evaluating the Kuhnian perspective”, **Luis Meza Chavarría** (Universidad de Costa Rica) propune o analiză critică a uneia dintre principalele obiecții ridicate de Thomas Kuhn împotriva posibilității ca alegerea teoriei să se bucure de obiectivitate: și anume, dezacordul care apare în modul în care oamenii de știință înțeleg și aplică criteriile de alegere între teorii (acuratețe, simplitate, consistență, aplicabilitate etc.). William Newton-Smith a numit această teză incomensurabilitate datorită variației valorilor. Structura argumentativă se constituie după următoarea schemă în patru pași: [I] prezentarea argumentului original al lui Kuhn, [II] reconstrucția și schematizarea argumentului cu ajutorul logicii cuantificaționale de ordinul întâi, [III] elaborarea unei dovezi formale de validitate a argumentului, [IV] examinarea suportului rațional al premiselor de la care pornește argumentul, ghidată de discutarea unor abordări contemporane ale problemei, pentru a determina dacă argumentul este de fapt solid.

În conferința sa intitulată „Consciousness, Science, and Common Sense”, desfășurată pe parcursul după-amiezei de 3 octombrie, în încheierea congresului, **David Rosenthal** susține că în prezent mulți consideră caracterul calitativ mental ca fiind conștient în mod intrinsec; însă acest punct de vedere nu numai că nu este solid justificat, dar are și consecințe nedorite semnificative. Acest punct de vedere nu poate fi susținut prin afirmația că știm despre calitățile mentale doar prin intermediul conștiinței, deoarece avem cunoștințe fiabile la persoana a treia despre stările calitative ale altora și, prin urmare, despre calitățile lor mentale. De asemenea, nici așa-numitele intuiții nu pot oferi sprijin, deoarece acestea sunt afirmații teoretice deghizate în mod discutabil sub forma unor fraze atractive. Iar faptul de a considera calitățile mentale ca fiind conștiente în mod intrinsec are ca rezultat imposibilitatea de a spune ceva informativ despre natura lor, ceea ce face ca aceasta să pară ineluctabil de misterioasă. Din fericire, punctul de vedere conform căruia conștiința este intrinsecă caracterului calitativ este în întregime opțional. Descoperiri empirice convingătoare demonstrează apariția caracterului calitativ mental care nu este conștient, deschizând astfel calea pentru o descriere informativă a calităților mentale bazată nu pe faptul că sunt conștiente, ci pe rolul lor în discriminarea perceptivă. Un asemenea tip de relatare este bogată în informații despre natura caracterului calitativ și evită orice sentiment de mister; în plus, se potrivește bine cu o teorie independentă care explică atât ce înseamnă ca o stare să fie conștientă, cât și cum diferă stările calitative conștiente de cele care nu sunt conștiente.

AL XXXIX-LEA CONGRES AL ASOCIAȚIILOR DE FILOSOFIE DE LIMBA FRANCEZĂ

Societatea Romandă de Filosofie a organizat între 22–26 august 2023, la Neuchâtel, în Elveția, Congresul bianual al ASPLF, care a avut ca temă generală „Mișcarea”. Manifestarea a fost susținută de Jura 3-Lacuri, regiunea Neuchâtel, Universitatea Neuchâtel și, mai presus de toate, de efortul desfășurat pe parcursul a doi ani (de la încheierea precedentului Congres, Paris, 2021) de prof. Daniel Schulthess, fostul președinte al ASPLF. El a fost susținut de un Comitet de organizare, compus din prof. Gerhard Seel, prof. Jean-Pierre Schneider și alții împreună cu familiile. Este de remarcat grija cu care au fost alcătuite mapele participanților, nu numai cu liste separate asupra ședințelor plenare, comunicărilor în secții, dar și cu indicații practice asupra transportului (pentru care s-au oferit carduri de transport local gratuit, precum și de intrare la muzee), divertismentului, alimentației. De mai mulți ani, alte congrese au ales o cale minimalistă, oferind numai lista participanților.

Deschiderea Congresului. Marți, 22 august, la Castelul din Neuchâtel, a avut loc deschiderea Congresului ASPLF, în Sala Mare a Consiliului local, care are funcția de Parlament cantonal. Prof. D. Schulthess, președintele Congresului, a deschis oficial evenimentul. El a subliniat marea dorință a cercetătorilor în filosofie de a se exprima asupra temei mișcării (aproximativ 80 de persoane), ca și al unor iubitori de filosofie (în total aproximativ 100 de persoane). Jean-Marie Grether, din partea Rectoratului Universității Neuchâtel, a adresat un cuvânt de bun venit participanților, subliniind dinamismul universitar și al cercetării, care reflectă tema Congresului. Președintele ASPLF, prof. Baudouin Decharneux (Bruxelles), a menționat, pe lângă plăcerea organizării, totodată și dificultățile pe care le implică o astfel de întreprindere, cu o logistică dificilă, dar și cu sarcini științifice pe măsura cerințelor actuale. Au avut loc 8 conferințe plenare și 2 mese rotunde, precum și 60 de comunicări în sesiuni paralele, în general în prezență. Dna Gaëlle Métrailler, șefa Serviciului Cultural al orașului Neuchâtel, a adresat, în Sala Cavalerilor a Castelului, un cuvânt de bună primire, urmat de un aperitiv. Este remarcabil faptul că familia Seel a contribuit cu toate forțele la oferirea aperitivului, ca și la Universitate, unde gustările și răcoritoarele au fost oferite cu grație tinerească de Helena Seel și studenta la Facultatea de Medicină din București, Irina Manciu.

Conferințe plenare și mese rotunde. Deschiderea științifică a fost marcată de conferința introductivă a prof. Anne Fagot-Largeault (Collège de France), care s-a referit la contribuția lui Bergson, născut în Elveția Romandă, locul Congresului ASPLF. Prof. Ruedi Imbach (Paris, IV), în conferința „Mișcare și teologie. Considerații asupra ideii de «motor imobil» în gândirea europeană”, a plecat de la Cap. 6 al *Metafizicii* aristotelice, unde este exprimată o cosmoteologie formată din cercuri concentrice; ea constituie originea oricărei mișcări. Conferința prof. Chantal Jaquet (Paris, I), „Trecerile trans-clase”, s-a ocupat nu numai de tranzițiile, dar și de migrațiile de la o clasă la alta, expunând o teorie a transclaselor. Olivier Meuwly, jurist (Lausanne), a comemorat „Cei 100 de ani ai Societății Romande de Filosofie”. Perioada dintre 1923–2003 a fost marcată de al II-lea Război Mondial, mișcările sociale provocate de dictaturile lui Stalin și Hitler; după care au urmat perioade mai calme, care au făcut posibile mașinalizarea lumii și globalizarea. Marcello Sorce Keller, etnomuzicolog (Univ. Illinois), a expus conferința „Muzică și mișcare: o relație pe care culturile uneori o apreciază, alteori o ignoră, alteori o resping și condamnă”. Prof. Georg Mohr (Univ. Bremen), în conferința „Muzica ca ontologie a mișcării”, a expus unele idei discutabile asupra mișcării, care par a nu fi fost provenite din cercetări proprii, ci de împrumut. În acest sens, el a afirmat că prin muzică surzii pot avea experiența mișcării. Subsemnata, i-am atras atenția că în cazul surzilor, față de orbi, neexistând experiența percepției auditive, nu se poate vorbi nici de perceperea sunetului, nici a ritmului. Dar dacă

acest sens fizic al muzicii este inaccesibil celor cu deficiențe de auz, nu rămâne decât sensul metafizic, prin care se poate percepe ritmul original al naturii, al Universului. Seloua Luste Boulbina a ținut conferința „Gândirea care trece de frontiere. Cu toate că autoarea se intitulează franco-algeriană, scriitoare și fostă directoare a Colegiului Internațional de filosofie, ea a criticat cultura franceză pe care a asimilat-o, identificând colonizarea (în cazul ei a Algeriei de către Franța) cu „deraționalizarea”, privarea de rațiune. Subsemnata i-a atras atenția că autoarea critică, în fapt, opțiunea pe care a făcut-o inițial, alegând între misticismul tradițional algerian și raționalismul culturii franceze, trecând de partea celui din urmă și dobândind un statut profesional și social corespunzător acestuia. Prof. Denis Kambouchner (Paris, I), președintele Societății Franceze de Filosofie, s-a exprimat asupra „Mișcării în cultură”, ca și asupra dificultăților definirii obiectului culturii. Pe marginea acesteia a discutat subsemnata asupra antrenării esenței inteligibile prin libertate la Kant, iar C. Calame despre posibilitatea de schimbare a lumii prin suflet. Conferința prof. Piero Di Giovanni (Palermo), „Zenon din Elea și aporiile asupra mișcării”, a fost cea mai bine construită și argumentată. Ea a evidențiat dificultățile în care se află gândirea, plecând de la Parmenide (incoerența tezei contrariilor), trecând prin Platon (aporiile ființei), prin *Fizica* lui Aristotel (Achile și țestoasa, săgeata), Hegel (identitatea și diferența ființei), Russel. Subsemnata am evidențiat preluarea relației repaus-mișcare de către Kant în *Metaphysische Anfangsgründe*. L. Dubois (Bruxelles) le-a regăsit la Cantor în teoria mulțimilor. Geneviève Fraisse, fostă deputată în Parlamentul European, a conferențiat asupra mișcării feministe în „Istorie/istoricitate”; ea s-a referit la cucerirea drepturilor civile și ale omului, mișcare la care s-a procedat la selecția prin elecție. S-au exprimat asupra expunerii L. Dubois și G. Seel, ultimul făcând distincția între sex și gen.

Prima dintre cele două mese rotunde a avut loc la Muzeul orlogeriei din Chaux-de-Fonds și a fost ținută de G. Seel (Berna și Neuchâtel), Gabriella Silvestrini (absentă) și Simone Zurbuchen, pe tema „De la starea naturală la starea civilă”. G. Seel s-a referit la trei tipuri de justificare a puterii politice, plecând de la Rousseau, ca structură și funcție. Simone Zurbuchen a tratat contractul ca „pact social” în spiritul lui Rousseau, inspirat de Puffendorf. Vorbitorii au făcut comentarii la textul Gabrielei Silvestrini, absentă. La discuții, subsemnata a menționat necesitatea sublinierii dinamicii sociale în trecerea de la societatea naturală la cea civilă, precum și dinamica legilor și a stărilor sociale: de la monarhia lui Puffendorf la democrația lui Rousseau, pentru a corespunde temei Congresului. C. Calame a discutat termenii contractuali ai democrației. A doua masă rotundă a fost organizată de prof. Jacob Dahl Rendtorff (Univ. Roskilde, Danemarca), împreună cu Anne E. Sejten, Søren Gosvig Olesen, Henrik V. Frandsen despre „Ființa în mișcare – dimensiuni ontologice, estetice și etice”.

Comunicări în ședințe paralele. Temele în care participanții s-au pronunțat asupra mișcării au fost: ontologie – metafizică; filosofia cunoașterii, epistemologie; filosofia științelor – logică – matematică – fizică – biologie; filosofie morală – etică; filosofie politică – filosofia sociologiei, migrații; filosofia mediului înconjurător, climatologie; filosofia economiei – finanțe – mondializare; filosofia istoriei – filosofia culturii; estetică și filosofia artei; arte și mișcare: muzică – sculptură – cinema; filosofia religiei; istoria filosofiei: Antichitate – Evul Mediu – filosofie modernă. 10 dintre acestea au fost Video, iar celelalte 56 au fost în prezență. Următoarele 4 zile după deschidere, comunicările au avut loc în prima parte a zilei, iar penultima, vineri 25 august, a avut loc și după amiaza. Selectăm din cele 4 sesiuni paralele dintre comunicările la care am putut participa. Ana Bazac (București), în „Plecând de la o metaforă: fenomenologia conceptului de inerție”, s-a exprimat asupra lucrării lui A. Gorz (1923–2007), *Le vieillissement*, unde fenomenologia textului descrie conștientizarea limitelor umane prin metafora inerției. La comentarii, subsemnata a discutat pe marginea mișcării interne implicate în procesul fenomenologic, ca și asupra joncțiunii marxismului cu existențialismul. A. Niță (București, Suceava), împreună cu E. Bogatu (Chișinău) au prezentat video (numai primul) comunicarea „Identitatea fluidă: o cercetare inter și pluridisciplinară”. Comunicarea a purtat asupra ambiguității morale, rezultate din diferența cadrului de referință. Pentru a bloca ambiguitatea, subsemnata a evidențiat necesitatea principiului moral unic, după cum l-a formulat Kant. Din ziua următoare am ales secțiunea dedicată lui Platon, moderată de Ana Bazac. Maria Antonia Rancadore, în comunicarea „Genurile supreme în *Sofistul* lui Platon”, a evidențiat filiația *Parmenide*, *Sofistul*,

Philebos. Subsemnata a continuat traseul categoriilor expus în dialogurile platonice menționate cu contribuțiile lui Aristotel și Kant. Ana Bazac a subliniat, pe lângă modelarea termenilor abstracți și preocuparea pentru metodă, respectiv, evoluția lui Platon de la metoda dihotomică la cea dialectică, în care lucrurile nu mai sunt izolate, ci întrepătrunse. Autoarea a completat cu observația că demonstrațiile din patristica orientală a primelor secole creștine au continuat exercițiul platonice, dar insistând asupra completitudinii teoriei. Aceeași autoare a citit și textul colegei sale, Caterina Genna, „Dualitate mișcare-repaos în ipoteza a treia din *Parmenide* de Platon”. De remarcat că autoarea a pregătit și tânăra generație de cercetători, participând împreună cu fiica ei de 6 ani, precum și cu altul care se pregătea de venire. F. Crișmăreanu (Iași), în „«Sfârșitul mișcării» reprezintă absența libertății? Reflecții asupra definiției libertății în primele secole creștine”, a tratat libertatea (*eleutheria*) de la origini, trecând la Grigore din Nisa (la care libertatea umană este dependentă de libertatea divină) și Maxim (la care omul este liber de la natură). Baudouin Decharneux (Bruxelles), în „Mișcare și atracție a «magneților» în *Ion* de Platon și în *De Opificio* a lui Philon din Alexandria”, a subliniat perfecțiunea inițială a omului, care se pierde cu timpul. Moderatoarea a relevat puterea influenței divine în creația artistică, influență care se transmite interpreților și spectatorilor. Daimonul din *Apologia lui Socrate* te oprește să faci rău, dar îți lasă libertatea de a alege binele. Anne Baudart a comentat caracterul termenului „mișcare” în acest context. Pentru a treia zi am ales secțiunea prezidată de Laurent Jaffro (Paris I), noul președinte al ASPLF. Catherine Chaberty (Aix-Marseille) a comunicat asupra „Bunurilor comune: o mișcare de emancipare”. Vorbitorul s-a referit la gestiunea colectivă, ca parte a mișcării de emancipare; în regim de non-proprietate, bunurile comune determină eficacitatea economică. Intervenția subsemnatei s-a referit la regăsirea dimensiunii noastre spațiale prin emanciparea naturii. M.-A. Weber (Neuchâtel) a comunicat despre „Disocierea agriculturii de mediul său înconjurător”, în care s-a referit la uzina care a devenit lumea. Prin uzină, noi trebuie să înțelegem industrializarea cu tehnicile și metodele specifice. Or, ele sunt contrare nevoilor agriculturii, care ar trebui să devină una biologică, fie prin culturi verticale, fie prin fermaculturi. A. Plagnol (Paris 8) a vorbit despre „Dinamica intuițiilor senzuale într-un univers subiectiv”. Plecând de la lucrarea lui J.J.Rousseau, *Rêveries d'un promeneur solitaire*, a fost expusă capacitatea de „navigare” în lumea mentalului, care poate procura experiențe infinite. Există, deci, o dinamică a acestui fel de intuiții. Partea lor problematică este posibilitatea transmiterii lor, pentru că le lipsește includerea lor într-un concept, care să le facă transmisibile. Makoto Sekimura (Hiroshima), în comunicarea „Mișcarea și afectele în relație cu corpul și sufletul la Plotin”, a vorbit despre alterarea sufletului prin trecerea de la act la potență. Intervenția lui J.-P. Schneider s-a referit la posibilitatea atingerii nemuririi de către sufletul vegetativ. Dominique Bouillon (Seillans, Var) s-a referit la umbra, ca imagine a corpului, în calitate de cauză imanentă. C. Zamora (Madrid), în secțiunea dedicată în general lui Plotin, a vorbit despre „Plotin ca interpret al imaginii mobile a eternității”. Vorbitorul și-a construit interpretarea plecând de la Platon, la care timpul a fost făcut de Demiurg ca o imagine mobilă a eternității, eternitate care rămâne în suflet. Prin eternitatea localizată în suflet, direcția trasată de Platon, urmat de Plotin, a devenit relevantă pentru metafizica modernă, inclusiv cea a lui Kant (după cum a subliniat subsemnata). A Baudart s-a referit la aristotelismul lui Plotin. J.P. Schneider s-a exprimat asupra lui Plotin ca adevăr al platonismului, iar C. Zamora a completat cu explorarea elementelor stoice de către Bréhier. În ultima zi a Congresului, Rodica Croitoru (București) a invocat fața modernă a mișcării în comunicarea „Mișcarea ca suport al metafizicii kantiene a naturii”. Pentru ca conceptul de mișcare să facă obiectul filosofiei, el trebuie să fie pus în relație cu conceptul de materie, ca și cu spațiul în care se încadrează materia. Totuși, pe baza acestei relații nu se poate înălța o știință propriu-zisă; ca să fie o știință, ea trebuie dublată de o metafizică, și astfel a apărut metafizica naturii a lui Kant, având în centrul ei conceptul de mișcare. Moderatorul sesiunii, prof. J.M.Porta (Madrid), a pus o întrebare fantezistă, și anume dacă prin ideile asupra fizicii expuse în *Metaphysische Anfangsgründe*, Kant a avut vreo influență asupra fizicii cuantice contemporane. Răspunsul a fost acela că în afară de ecourile teoriei cosmogonice Kant-Laplace, expusă în perioada precritică, Kant a avut unele idei anticipatoare ale teoriei câmpurilor, dar nu în lucrarea citată, ci în *Opus postumum*. Pentru fizica cuantică era mult prea devreme. C. Moisuc (Iași) a comunicat despre „Atenția ca mișcare a spiritului și/sau ca idee la Nicolas Malebranche”, în care a prezentat felul în care spiritul

trebuie să pună în mișcare ideile. Prin această mișcare se dezvoltă o fenomenologie. Subsemnata a subsumat atenția facultăților de cunoaștere kantiene, invocând totodată ideea postcritică de înțelepciune, ca privire de ansamblu asupra întregului, după ce analiza domeniului particular a fost epuizată. Annie Bitbol-Hespériès (Paris) a comunicat asupra „Demonstrării mișcării corpului și în corp: mize anatomice, antropologice și filosofice între 1628–1664”. Comunicarea sa, de istoria medicinei, s-a concentrat asupra perioadei amintite, în care Descartes a făcut investigații anatomice și antropologice cu consecințe filosofice, prezentând planșe din arhive ale unor biblioteci din Franța și Olanda. Între observațiile lui Descartes este aceea că plămâni nu funcționează înainte de nașterea fătului, pe când inima funcționează; ceea ce demonstrează importanța circulației sângelui, după mișcarea valvelor. Circulația sângelui a avut consecințe filosofice asupra anatomiei sufletului (*Les passions de l'âme*). Autoarea a făcut precizarea că în vremea lui Descartes, Facultatea de Medicină din Paris nu admitea circulația sângelui; totuși, cartesianismul medical a fost preluat de Școala medicală de la Leyda. Subsemnata a făcut comentarii asupra schimbării de perspectivă față de tradiția aristotelică. Laura Moretti (Paris, I), în „Mobilitatea gândirii după R. Desgabets”, a prezentat filosofia cartesianului francez, subliniind diferențele față de mentorul său spiritual, mai ales în problema sufletului, în care s-a dovedit a fi aristotelian. Subsemnata am vorbit despre dependența sufletului de corp prin durată. C. Moisuc a precizat că autorul prezentat nu se apropie de cartezienii radicali, precum Malebranche, care a formulat conceptul de conștiință; este, deci, pe jumătate cartesian.

Adunarea generală a ASPLF. La Chau-de-Fonds, localitate aflată la o distanță de aprox 30 minute cu trenul, a avut loc această întâlnire, în incinta Muzeului Internațional al Orlogeriei, înființat în anul 1902. Participanților le-au fost adresate salutările de bun venit din partea autorităților comunale, reprezentate de dl Théo Bregnard. A fost vizitat Muzeul, care a oferit ghizi specializați pentru 4 trasee: măsurarea timpului înainte de epoca mecanică, epoca mecanică, cosmologia? Vizita s-a încheiat cu un aperitiv-dineu. Lucrările adunării generale au fost conduse de D. Schulthess și au constat din darea de seamă asupra activității științifice și asupra finanțelor asociației. A fost ales noul președinte, prof. Laurent Jaffro (Paris, I), care și-a arătat preocuparea față de atragerea de membri noneuropeni, ca și de participarea la Congresul Mondial de Filosofie, Roma, 2024. Următorul Congres al ASPLF a fost stabilit la Madrid, la Universitatea Autonomă, în anul 2025, cu tema generală „Cosmosul”. Ca de obicei, lucrările s-au încheiat cu un banchet la un restaurant local, unde Gazda, D. Schulthess a oferit câte un trandafir roșu președintelui care și-a încheiat mandatul, B. Decharneux și celui care și l-a început. Și-a început, de asemenea, mandatul de secretar general tânăra profesoară de la Universitatea din Padova, Ilaria Malaguti.

Divertisment. În afara Muzeului Internațional al Orlogeriei, organizatorii au mai propus un concert cu muzică de orgă la Catedrala Collégiale de lângă Castelul Neuchâtel. Este de menționat că orașul Neuchâtel a devenit din anul 1815 canton elvețian, rămânând un principat al Casei de Hohenzollern, cu statut dublu, confirmat de Congresul de la Viena. Concertul a oferit opusuri de Bach, Louis Vierne, J. Langlais, Liszt, interpretate de organistul catedralei, Simon Péguiron. Din Programul Collegialei am aflat că aici se cântă și „Doamne buzele mele” de Gavriil Muzicescu și „Doamne auzi” de Nicolae Lungu. A mai fost recomandat Muzeul de Etnografie din Neuchâtel, Muzeul Laténium din Hauterive, Casa Rousseau din Môtiers, Biblioteca Publică din Neuchâtel, spațiul Rousseau (manuscrite), Centrul Friedrich Dürrenmatt din Neuchâtel, Casa Albă din Chau-de-Fonds (itinerariul Le Corbusier). Costul deplasării și vizita au fost asigurate de către organizatori. Centrul de atracție al acestora a constituit-o vizitarea, în ziua de 28 august, după încheierea Congresului, excursia Jean-Jacques Rousseau, din Insula Saint-Pierre, cu costurile asumate parțial de organizatori. Excursia, pe salba celor trei lacuri, călătoria pe vaporeș și vizitarea casei în care a locuit un timp Rousseau au durat 6 ore. Era un flux mare de vizitatori, în pofida vremii ploioase. Totuși, peisajul încântător, care l-a înșeninat pe filosof, a reușit să ne înșenineze și pe noi. Mesele de prânz au fost oferite cu generozitate de către organizatori, la Barul Eco din incinta Universității, Clădirea Facultății de Științe (fostă închisoare).

**AL XVI-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL AL SOCIETĂȚII DE STUDII
KANTIENE DE LIMBA FRANCEZĂ: KANT, ARTA ȘI ARTELE
(UNIVERSITATEA DIN VIENA, 28–30 SEPTEMBRIE 2023)**

La sfârșitul lunii septembrie a.c. a avut loc al XVI-lea Congres al SEKLF, organizat de profesorii Violeta Waibel și Giuseppe Motta, secondați de doctorandul local, Felix Kajtna; lor li s-au adăugat susținerea președintei organizației, Mai Lequan, precum și a secretarei SiEKLF, Sophie Grapotte. Lucrările s-au desfășurat în campusul noii Universității, un fost spital până în deceniul al nouălea al secolului trecut. Congresul a beneficiat de suportul financiar al Universității Viena și al orașului Viena. Cei 35 de participanți înscriși, în general din țările Europei, dar și din America de Nord (S.U.A., Canada), America de Sud (Brazilia), Africa (Senegal, Tunisia), s-au exprimat asupra diferitelor aspecte ale artelor, ca și asupra mecanismului de formare a judecății asupra lor, prin reflecție. 5 conferințe s-au transmis pe cale video, iar celelalte în prezență. Congresul SEKLF a fost deschis de Mai Lequan, care și-a exprimat bucuria posibilității de a continua întâlnirile pe teme kantiene la fiecare 2 ani, chiar și în format hibrid, început din timpul pandemiei (anul 2021, la Milano). I-a urmat ambasadorul Franței la Viena, dl Giles Pécout, care în ziua următoare a avut o întâlnire cu organizatorii în cadrul ambasadei, unde s-au discutat probleme legate de publicarea actelor Congresului, finanțare și vizibilitatea acestei manifestări. De această dată, excelența sa a tratat problema francofoniei, în cadrul căreia s-a format „mitul lui Kant francez”. Totodată, în cadrul transferurilor instituționale franco-germane, s-a subliniat importanța relațiilor personale; ambele, instituționale și interpersonale, vin în sprijinul relațiilor diplomatice. Prin diplomația culturală s-a creat ideea de francofonie savantă. Este de menționat faptul că și profesorul Jean Ferrari, întemeietorul acestei organizații, a avut, pe lângă cariera universitară, și o carieră diplomatică (el a apărut, pentru puțin timp, video). A luat cuvântul și fostul decan al Facultății de Filosofie și Științele Educației, Hans Bernhard Schmid, care, pe un ton glumeț, a spus că noul campus este considerat AKH (spitalul) Universității Viena; spital înființat în anul 1782, printr-un decret dat de împăratul Iosef al II-lea. Vorbitorul i-a adus un omagiu și un frumos buchet de flori profesoarei Violeta Waibel, care peste 2 zile urma să iasă la pensie.

Sedințe plenare. Dintre cele 6 plenare, prima a fost ținută de Stefanie Buchenau (Paris), intitulată „Kant, Haller și estetica primului Iluminism german”. Ea s-a referit la rolul jucat de Baumgarten în conceperea *Observațiilor asupra sentimentului de frumos și sublim*, precum și a *Criticii facultății de judecare*. A doua a fost teleconferința lui Daniel Dumouchel (Montreal), despre „Arta și natura în cea de-a treia Critică”. El a abordat următoarele teme: natura experienței estetice, relația artei cu natura în cea de-a treia Critică, evoluția genetică a frumosului natural, estetica naturii, teoria simbolismului estetic, virajul teleologic al judecății. La discuții, subsemnata s-a referit la asemănările frumosului natural cu tehnica naturii. L. E. Boyer a adus în discuție problematica geniului din *Prelegeri de antropologie*, iar St. Buchenau a abordat demersul genetic. Bernd Dörflinger (Trier, fostul președinte al Kant-Gesellschaft), în conferința „Arta abstractă, arta fără obiect – există un loc întru aceasta în teoria lui Kant asupra artelor frumoase” (ținută în limba germană), a comentat pe larg stilurile artei moderne abstracte, datate din 1905 (fovism, cubism, geometrism, suprematism, expresionism abstract). Toate acestea au abandonat arta mimetică, figurativă. Conferențiarul a conchis că idealul artistic al lui Kant nu era mimesisul. Vorbitorul a făcut aceeași raportare a muzicii (tonale și atonale) la așteptările estetice ale lui Kant; de unde a dedus că ceea ce avea el în vedere când vorbea de muzică era muzica pur tonală, precum fanteziile lipsite de o temă. Posibil de aceea, la Kant, arta nu este sublimă, ci numai frumoasă. La discuții a participat H. Blomme, care a invocat arta ca simbol,

regăsită în pictura lui Kandinsky; totodată, interlocutorul s-a referit la compatibilitatea teoriei lui Kant asupra artei cu muzica ulterioară. Violeta Waibel s-a referit la compatibilitatea artei cu judecata formulată de Kant. În calitate de conferențiară, Violeta L. Waibel (Viena), în „Jocul liber al forțelor și arta angajată – o contradicție la Kant? Note pe marginea lui Anselm Kiefer (a tabloului său în ulei, 1945, ținută în germană) «Căi ale înțelepciunii – Bătălia lui Hermann»”; cel invocat este un pictor, care s-a referit expres la Kant. El i-a făcut portretul, alături de cel al lui Heidegger și ale altor personalități cu oarecare compatibilitate cu Kant, într-o compoziție; ea a fost proiectată, pentru a ilustra cum se poate merge cu Kant dincolo de Kant. La discuții, P. J. Teruel a interogată asupra desemnărilor tipologice. G. Zöllner a intervenit video asupra jocului liber. Subsemnata a interogată asupra elementelor prin care teoria lui Kant asupra artei a atras atenția național-socialismului. Răspunsul a fost: însuflețirea forțelor vitale, activismul, creativitatea. Claudio La Rocca (Genova) a ținut în limba germană conferința „Ce este o judecată de reflecție?”, în care s-a referit la familia de concepte ale reflecției, atât în *Critica facultății de judecare*, cât și în prelegerile postume, mai ales în cele de antropologie și *Logica Philippi*. Dimensiunea teoretică rezultată este fixată asupra conceptului de formă estetică, pusă în relație cu judecata estetică de reflecție. V. Waibel a discutat despre posibilitatea subsumării judecății asupra frumosului categoriilor intelectului. Stefanie Buchenau a vorbit despre elemente ale reflexivității judecății, care se regăsesc la Baumgarten; implicații asupra teoriei și experienței estetice. Marco Russo a pus problema diferenței dintre percepție și schematizare în procesul de reflecție. H. Blomme s-a referit la autoafectare și la sinteza *a priori* a apercepției în *Logik Philippi*, ca și la reprezentările inconștiente, prin care se face legătura cu Leibniz. H. B. Schmid a vorbit despre lipsa de interes. Rachel Zuckert (Chicago), în comunicarea „Teoria lui Kant asupra artei ca comunicare”, ținută în engleză, s-a concentrat asupra expresiei produse de un geniu, care dă și continuă să dea regula. Divizarea, de către Kant, a formelor de artă în diferite forme de comunicare, demonstrează faptul că el a considerat artele frumoase ca un act de comunicare, ce necesită mijloace de expresie împărtășite și difuzate social. Această relație între artă și destinatarul ei dovedește importanța subiectului moral pentru artă, precum și existența dimensiunilor sociale, dificil de reconciliat cu poziția de unicat a geniului. La discuții, St. Buchenau a făcut o analogie cu actul comunicării la Kant și Herder, unde primul este opus, din punctul de vedere al expresiei, celui de-al doilea. G. Zöllner a intervenit video, manifestându-și scepticismul cu privire la comunicabilitatea universală la Kant, ca și asupra variațiilor culturale ale artei. C. La Rocca a invocat ideile lui St. Klingner asupra geniului. Al. Nannini s-a referit la § 52 al *Criticii facultății de judecare*, cu privire la unitatea artelor, făcând o referire la Batteaux.

Comunicări în secții. Dintre cele două secțiuni organizate în paralel, în general istoric și sistematic, am selectat unele comunicări reprezentative pentru fiecare gen de probleme, în funcție de posibilitatea de a le audia. Alessandro Nannini (București) a vorbit despre „Elanul estetic ca joc: Kant între Baumgarten și Garve”. El și-a conceput contribuția prin apropierea a două matrici metaforice importante: cea a forțelor vii a lui Leibniz și cea a Sfântului Duh, care însuflește lectura Scripturii, de proveniență pietistă. Intervenția subsemnatei s-a referit asupra percepțiilor obscure, preluate de Kant de la Baumgarten în scop estetic și transformate de primul în scop cognitiv. St. Buchenau a intervenit cu privire la joc, care antrenează energia și interesul, pe direcția Garve – Kant. Brigitte Georget a invocat jocul, ca variație cu o infinitate de reguli. Helke Panknin-Schappert (Mainz), în comunicarea „Revoluția copernicană a judecării estetice și rolul artei”, a vizat revoluționarea de la precritic la critic; respectiv s-a produs trecerea de la o estetică ca o știință empirică, la o critică a gustului, independentă de interes; rolul artei în schimbarea de paradigmă. Subsemnata s-a înscris în fals cu privire la etichetarea trecerii de la precritic la critic ca schimbare de paradigmă care, la Kant, este *de facto* între critic și postcritic. E. de Boyer a afirmat că din finalitatea fără scop rezultă diferite feluri de plasare în experiența artistică. A. Nannini s-a exprimat asupra rolului atributelor estetice în judecata de gust. Gennaro Luise (Roma) a vorbit despre „Arta de a crea și de a ordona lumea fără intenție. Kant critic al lui Spinoza în *CFJ* §§ 72–73: gândirea unui Dumnezeu viu sau fără viață?”. El a examinat soluția propusă de Kant la antinomia judecării teleologice și consecințele pe care le antrenează asupra ideii de Dumnezeu (și a relației Dumnezeu/Lume). Rodica Croitoru (București), în comunicarea „Principiul tehnicii naturii împlinit prin paradigma Dumnezeu-lume”, a vorbit despre

posibilitatea pe care ne-o dă facultatea de judecare, de a gândi natura prin analogie cu arta; prin ea, creatorul uman al artei poate avea acces la Creatorul universal al naturii. Dar *Critica facultății de judecare*, fiind o facultate destinată să stabilească relații, se află în imposibilitatea de a satisface acest scop metafizic. În *Opus postumum*, Kant va realiza acest scop, prin consolidarea facultății care îl susține. Danielle Lories a comentat poziția facultății de judecare după *Critica facultății de judecare*. Giuseppe Motta (Viena) a vorbit despre filiația „Kant – Mengs – Rafael”. Afirmția lui Kant din *Antropologie*, după care A. R. Mengs (1728–1779) era „cel mai mare pictor în viață” se datora influenței lui Winckelmann, care a contribuit la evoluția esteticii kantiene. Este analizată relația dintre Kant și Mengs, în contextul definirii principiilor teoretice ale esteticii neoclasică. Pozițiile teoretice ale lui Mengs sunt reluate de Kant în *Prelegeri de antropologie*. Valorificând arta clasică în maniera lui Winckelmann, Mengs analizează pictura Renașterii, elaborându-și teoria asupra frumosului plecând de la opera picturală a lui Rafael Sanzio. După cum rezultă din scrierile lui Mengs, la Rafael se regăsesc elemente ale esteticii kantiene, precum refuzul iraționalității sau contingentei subiective a gustului, prevalența formei (desenului) asupra materiei (și culorii) în definirea obiectului estetic, capacitatea artei de a se confrunta cu idealul de frumusețe, centralitatea figurii umane și dimensiunea morală a definirii frumosului. Audrey Rieber a comentat influența lui Winckelmann asupra lui Kant, iar L de Boyer a adus contribuții asupra spațiului arhitectonic. Danielle Lories (Louvain) a vorbit „Despre critica gustului ca artă”, pe baza § 34 al celei de-a treia Critici, unde Kant pune în opoziție critica gustului ca știință și critica gustului ca artă. Comunicarea și-a propus să arate cum trebuie să fie o critică empirică a gustului, ca artă, constitutivă a ceea ce noi numim o critică de artă. Soluția este dată prin ideile asupra geniului, completate cu elemente din *Antropologie*. Henny Blomme (Bruxelles), în comunicarea „Kant și muzica: o întâlnire ratată”, a invocat faptul că reflecțiile lui Kant asupra muzicii se opun discursului mai general asupra judecării estetice. El acordă atenție sunetului natural (cel al cântecului privighetorii), mai degrabă decât sunetului instrumentelor muzicale. Rezultă o preferință față de puritatea melodică și calitativă. Dar, conform judecării estetice, după care forma este calitatea primă a opereii de artă, calitatea estetică a muzicii trebuie căutată în aspectele formale cantitative, precum armonia. Ea va constitui baza formală, cvasimatematică la Kant, pe care el însuși nu a avut-o în vedere. La discuții, Stefanie Buchenau i-a invocat pe Baumgarten și Schultzer. Subsemnata l-a adus în discuție pe Platon, întrucât estetica lui Kant are în spate idei filosofice. De Boyer a vorbit despre modulațiile vocii, ritm, frecvență. V. Waibel s-a exprimat asupra muzicii noi, ca muzică frumoasă. Organizatorii au plasat în această secțiune alte patru contribuții pe tema muzicii.următoarea a fost ținută de Pedro Jesus Teruel (Valencia) în limba germană: „Kant privind înăpoi spre Mozart. O încercare de explicare neurofiziologică a acordului de re major de la sfârșitul *Nunții lui Figaro*, cu referire la *Critica facultății de judecare*”. Viața lui Mozart s-a desfășurat între 27 ianuarie 1765, când Kant începea metafizica sa a naturii cu eseul *Allgemeine Naturgeschichte und Theorie des Himmels*, la 5 decembrie 1791, când Mozart a părăsit viața, pe când Kant avea deja în spatele său *Critica facultății de judecare*. Prima parte a acestei lucrări oferă posibilitatea interpretării, din punct de vedere neurofiziologic, a plăcerii estetice. V. Waibel, președinta sesiunii, a comentat dependența culturală de forma expresiei. Alexander Fischerauer (Viena), cu studii la Bayreuth asupra muzicii lui R. Wagner, a comunicat, de asemenea, în germană, despre „Legea morală în noi și cerul înstelat deasupra noastră!!! Reflecții asupra relației lui Beethoven cu filosofia kantiană”. Acest citat din *Critica rațiunii practice*, cu punctuația de mai sus, se întâlnește de mai multe ori în scrisorile, jurnalul personal și în caietele de conversații ale lui Beethoven. Și despre metoda *Criticii rațiunii pure* se află însemnări în corespondența compozitorului. Dar abordarea filosofiei kantiene face, în prezent, obiectul unor controverse. De obicei, influența este discutată indirect, prin intermediul „Odeii bucuriei” a lui Schiller, care încheie Simfonia a 9-a; dar și frumosul ca simbol al moralității din § 59 al *Criticii facultății de judecare* nu pare a-i fi fost străin lui Beethoven. S-a comentat asupra dialecticii formei de sonată, influențată de Hegel. O altă comunicare ținută în limba germană, dar video, a fost cea a lui Piero Giordanetti (Milano), care a vorbit despre „Nietzsche și Kant asupra muzicii”. Opinia sa este aceea că în *Nașterea tragediei*, apărută în anul 1872, Nietzsche s-a lăsat profund inspirat de lectura esteticii lui Kant. Teleconferința ținută de Günter Zöller (München), intitulată „Despre spiritul formelor. Kant și filosofia vieneză a muzicii absolute”, a tratat influența esteticii lui Kant la

dezvoltarea formalismului muzical. Ea se regăsește în lucrarea cunoscutului teoretician vienez al muzicii, Eduard Hanslick, *Despre frumosul muzical*, apărută în anul 1854. Muzicologul se manifesta în defavoarea muzicii programatice (Liszt) și în favoarea celei absolute (Brahms). R. Zuckert a comentat asupra limbajului muzical în comunicarea senzațiilor. Mai Lequan, președinta SEKLF (Lyon), a comunicat despre „Filosoful ca artizan al rațiunii și gândirea kantiană subiacentă artelor și tehnicilor”. Într-o diviziune pentapartită, în care dexteritatea se află pe primul loc, reflexivitatea îl situează pe filosof pe ultima poziție. Artizanatul îl cultivă pe cetățean să fie activ și să fie un model întru aceasta. St. Buchenau a comentat rolul artizanului în progresul meseriilor. Subsemnata s-a referit la termenul kantian *Vernunftkünstler*, prin care, în *Critica rațiunii pure*, sunt desemnați teoreticieni ca matematicianul, logicianul, chimistul, marcându-se diferența lor față de capacitatea de legiferare a filosofului, pe lângă cea de teoretician. Particula *künstler*, din care este compus termenul kantian, este răspunzătoare de traducerea acestuia ca „artist al rațiunii”, dar ca subposibilitate, ca „artizan al rațiunii”. Diogo Sardinha (Lisabona), în teleconferința „Eliberarea de limite în artă: cazul poeziei”, a examinat relațiile geniului cu poezia în *Critica facultății de judecare și Prolegomene*. În prima Critică, în Teoria asupra metodei, este invocat conceptul scolastic (*Schulbegriff*) care, față de conceptul cosmic (*Weltbegriff*), apare ca o expresie artizanală în raport cu cea științifică a celui de-al doilea termen, pentru că și filosoful scolastic este considerat oarecum un artizan. G. Zöllner a vorbit despre sensul peiorativ al artizanatului. Marx, însă, a realizat apoteoza artizanatului, pentru că a exprimat punctul de vedere al micii burghezii. Subsemnata s-a referit la tehnica inerentă muncii artistului, prin care el se apropie de artizan. Marco Russo (Salerno) a ținut în germană comunicarea „Kant și arta vieții. Antropologia pragmatică ca manual de civilizare”. El s-a referit la relația filosofiei practice a lui Kant cu *Hofphilosophie*, ce cuprinde o filosofie mixtă, originară din Renaștere, referitoare la arta de a trăi. Ea are ca principiu *minima moralia*. H.B. Schmid a vorbit, în raport cu *minima moralia*, de omul perspicace, ager (*klug*). Subsemnata a considerat *minima moralia* ca răspunzătoare pentru incapacitatea ființei umane de a ajunge la *maxima moralia*, la principiul moral. De Boyer a comentat importanța civilizației pentru educație. Același comentator, Luc de Boyer des Roches (Lyon), a pus problema: „Arta răsului drept condiție a artelor frumoase?”, pe baza Analiticii sublimului. El a afirmat că arta răsului pregătește gustul spectatorilor și invers. Subsemnata a discutat despre relația răsului cu *minima moralia*; atunci când ființa umană nu poate atinge strictetea legii morale, ea se poate compensa cu răsul. S. Veneroni a discutat antrenarea elasticității corpului prin răs. St. Buchenau a vorbit despre aspectul fiziologic al răsului. Al. Nanini l-a invocat pe A. Nicolai cu privire la răs, din punct de vedere medical. Audrey Rieber (Lyon) a comunicat: „De la *Farbenkunst* la abstracția în artă: o lectură a observațiilor lui Kant asupra culorilor, în vederea unei teorii a artei moderne”. Ea s-a referit la observațiile din a treia Critică, utile gândirii artei moderne, în particular a abstracției picturale, după cum s-a dezvoltat ea în secolul XX. Aceste elemente sunt: forma, jocul și perceperea senzațiilor. G. Motta a comentat relația formă-materie în artă. Subsemnata a invocat culoarea sunetului muzical (îndeosebi în interpretare). H. Blomme a vorbit despre arta abstractă, precum cubismul și despre abstracția colorată (Kandinsky, Kupka). G. Zöllner s-a referit la anticiparea percepțiilor din prima Critică, ca și la structurile muzicale la Schönberg. Congresul (partea exprimată prin contribuții) a fost încheiat de Violeta Waibel, care a mulțumit contributorilor, ca și colegilor din echipă (Giuseppe Motta și Felix Kajtna) și sponsorilor.

Adunarea generală a SEKLF. Ultima zi a Congresului s-a încheiat cu concluziile și direcțiile exprimate în Adunarea generală a organizației. Ea a fost prezidată de Mai Lequan, președinta organizației, și secundată de Sophie Grapotte, secretara și treziera aceleiași. A fost omagiat Jacintho Rosales, fostul președinte al Societății Spaniole Kant de Limba Franceză, decedat recent. S-a discutat situația cotizațiilor și apariția Actelor Congresului de la Milano, 2021. S-a hotărât ca pe viitor actele să fie publicate în țara în care s-a ținut Congresul, iar editura Vrin să preia numai distribuția. Cl. Piché a renunțat video la funcția de vicepreședinte al organizației, iar G. Motta și H. Blomme au fost cooptați în Biroul de conducere. Video, Tinca Prunea-Bretonnet a solicitat organizarea următorului Congres în anul 2025 la București, cu tema „Teoria asupra metodei la Kant”; cererea a fost acceptată în unanimitate. Contracandidat a fost Marco Russo, care a propus cu jumătate de gură Salerno, anunțându-și sprijinul logistic pentru București. J.P. Teruel a propus pentru anul 2027 Valencia,

cu tema: „Kant și fizica (cuantică)”. S-a anunțat, pentru anul viitor, organizarea unui Colocviu omagial la Luxemburg, la 300 de ani de la plecarea din lume a filosofului. S-a discutat despre organizarea, în viitor, de manifestări ale SIEKLF în prezență, iar video numai în caz de necesitate. În final, Giuseppe Motta, care s-a ocupat de logistica organizării, a mulțumit participanților pentru încurajări și încrederea acordată.

Program social. Sobrietatea manifestării a făcut posibilă întrunirea membrilor în cadrul a două dineuri la sfârșitul lucrărilor și la un dineu de încheiere, la restaurante din zona Universității din Viena, contracost. În timpul lucrărilor, organizatorii au oferit cu generozitate apă minerală locală și multă amabilitate și punctualitate. Subsemnata a oferit Bibliotecii Universității din Viena un exemplar al ediției românești a *Criticii rațiunii pure*, 2019. El s-a alăturat celorlalte volume din seria *Operele* lui Imm. Kant în limba română, oferite aceleiași Universități în anul 2015, cu ocazia aniversării celor 600 de ani de existență, când a fost organizat al XII-lea Congres Internațional Kant.

Rodica Croitoru